

Emellertid har man som läsare många gånger svårigheter att veta i vilken utsträckning resultaten är generaliseringsbara. Det empiriska materialet har som avhandlingens titel gör klart hämtats ur endast en tidning, *Norrköpings Tidningar*, och beträffande den i avhandlingstiteln annonserade utvecklingen för åren 1760 till 1869 har författaren valt att dela upp den i sex undersökningsperioder om tio år vardera. Resterande årgångar faller således bort, varför kan man fråga sig. Materialet, som nu uppgår till 241 personverser, borde inte ha blivit ohanterligt även om samtliga årgångar medtogs. Tidsgränserna för studien är likaså inte klart motiverade: att början tas två år efter att *Norrköpings Tidningar* börjat tryckas ter sig väl inte så underligt, men vad som gör att undersökningen avslutas 1869 framgår aldrig. Inte var väl detta år någon brytpunkt i något avseende? Avhandlingen framstår, även om den nu skrivits i en tvärvetenskaplig miljö, som i hög grad litteraturvetenskaplig. Det ger visserligen en säkerhet i behandlingen av dikternas form. Men dit hör också en ibland onödigt abstrakt språkdräkt, liksom kanske den förbryllande sparsmakade illustreringen som går på tvärs mot en sådan kapitellrubrik som »Det visuella tilltalet».

Med dessa invändningar gjorda, ska sägas att man som läsare inhämtar en hel del. Givande är en längre diskussion om förhållandet mellan till tidningen insända dikter och redaktionens material. När författaren skriver att personverserna efter sekelskiftet 1800 allt mindre »uttryckte samhällets representativa norm» för att i stället desto mer lufta »personliga och privata känslor» (s. 178), vill man gärna tro att det gällde för genren som helhet och inte bara dikterna i *Norrköpings Tidningar*. Av mer generell karaktär framstår också iakttagelsen att bröllopsdikterna försvann långt före 1869 (s. 179), medan begravningsdikten bättre behöll sin aktualitet.

Jakob Christensson

Sofia Ling, *Kärringmedicin och vetenskap. Läkare och kvacksalverianklagade i Sverige omkring 1770-1870*. Elanders Gotab, Stockholm 2004 (285 s.)

Sofia Ling har skrivit en avhandling i historia, om relationen mellan behöriga och obehöriga utövare av läkekunst i Sverige cirka 1770-1870. Ling intresserar sig

för de motsättningar som legat till grund för användningen av begreppet kvacksalveri. Vad uttryckte det, varför skapades det, vilken betydelse har det haft och hur har det förändrats? Under den behandlade perioden genomgick samhället stora förändringar och medicinen befann sig i ett expansivt men samtidigt spänningsfyllt skede. Läkarna professionaliserades under denna tid varvid läkekonsten och dess utövare allt mer reglerades. Men samtidigt som läkarnas status ökade, förblev möjligheterna att bota begränsade under stor del av 1800-talet. Först kring sekelskiftet kunde läkarna erbjuda mer verkningsfulla behandlingar.

Det centrala begreppet i avhandlingen är kvacksalveri och dess förmenta utövare. På ett diskursivt plan analyserar förf. hur begreppet användes i lagstiftning och i medicinska tidskrifter samt hur såväl läkare som anklagade resonerade kring kvacksalveri. En viktig källa är kvacksalveriärenden inför läkarkollegium, som var kontrollerande instans med rättighet att tolka lagtexten. Analysen rör sig på två nivåer. Dels handlar det om att utröna vem som stämplades som kvacksalvare och dels vilken typ av verksamhet man reagerade på. Vidare intresserar sig Ling för konstllhörighet och för sociala, etniska och geografiska aspekter.

Kvacksalveribegreppet institutionaliserades på 1660-talet då kvacksalveriförordningen tillkom. Den syftade i första hand till att skydda läkarna ekonomiskt mot olaga intrång av obehöriga, mot så kallat bönhäleri. Ling menar att detta ensidiga ekonomiska resonemang ersattes av en mer kvalitativ syn på kvacksalvarna. De framställdes som helt utan eller med bristande kunskap, medan läkarna var de som besatt kunskap.

Under 1800-talet utkristalliserades en renlärig skolmedicin och en allt kompromisslösare kritik riktades mot den pluralism som tidigare kännetecknat läkekonsten. Allt som inte ansågs ingå i skolmedicinen utdömdes som kvacksalveri. Bakom låg etablerandet av läkaryrket som profession, vilket krävde avgränsning av gruppen gentemot andra. Ling utpekar även ekonomiska motiv som tydliggjordes när konkurrensen om patienter hårdnade under 1800-talet i takt med att allt fler läkare utexaminerades.

Kvacksalveribegreppet gavs aldrig en entydig och självklar definition. Istället handlade det om att skapa en motbild till skolmedicinen. Syftet var att utesluta snarare än att förklara vari det dåliga och felaktiga låg. Makten snarare än meningen uttrycktes. Kvackarna distanserades retoriskt genom en schabloniserad bild och associerades med nedsättande värdeomdömen.

Läkaren målades upp som upplyst, ansvarsfull, moralisk och oegennyttig medan kvackaren var mörk, mystisk, utbildad och okunnig. Medan rationalitet och vetenskaplighet karakteriserade läkaren, framstod kvacksalvaren som irrationell, vidskeplig och skadlig. Och trots att fler kvacksalvare var män än kvinnor, kodades kvacksalveri som kvinnligt, medan skolmedicinen var manlig.

Ling har gjort en solid empirisk studie. Hon har valt ett spännande material och är grundlig i sin hantering av det. Hennes grundlighet och tydlighet kan dock emellanåt bli alltför beskrivande, lite pratig och upprepande.

Ling känner tydlig sympati för de kvacksalverianklagade. Hon tecknar förtjänstfullt deras ojämna strid mot läkarna som har staten och lagen på sin sida och lyckas visa på godtyckligheten i etiketteringen av kvackarna. Men eftersom avhandlingen koncentreras på läkarna och deras konstruktion av kvacksalveri, reduceras de anklagade till blott försvarare mot anklagelserna. En mycket begränsad insyn ges i deras verklighet, deras syn på sin verksamhet och de alternativ som erbjöds. Även om deras alternativa behandlingsmetoder försvaras med hänsyn till deras fattigdom, försörjningsbörda, upplevda samhällsansvar och medmänsklighet, får man som läsare dålig uppfattning om hur denna alternativa nisch såg ut.

Även en utvidgad analys av de retoriska begreppen hade kunnat bidra. Medan kvacksalveribegreppet blir väl analyserat, lämnas ett begrepp som vetenskap därhän och förblir ett läkarnas mantra för det rätta och goda. Spännande ingångar till läkekonst hade kunnat spåras i uppfattningen av sjukdom, hälsa och i synen på och bemötandet av patienten.

Ling konstaterar att det är främst i läkarnas retorik och den politiserade professionaliseringsprocessen som kvacksalvarna distanseras och förringas. Den faktiska relationen mellan läkare och andra behandlare var inte alltid så frostig utan emellanåt skedde ett fruktbart samarbete, baserat på tolerans och förståelse. Denna sociala kontext kring läkares och andra behandlares samröre hade gärna kunnat expanderas. Vad baserades samförståndet i? I de gemensamma rötterna i en förvetenskaplig läkekonst? I holismen? I inriktningen på patienten? Med en sådan analys hade vi också kommit närmare en förståelse för vår tids intresse för alternativmedicin, men Ling drar inte trådarna till dagens situation.

I helhet har Ling gjort ett mycket gott hantverk

med en förtroendeingivande och samvetsgrann hantering av materialet. Hennes avhandling öppnar upp för nya spännande perspektiv och frågeställningar.

Monica Libell

Carola Nordbäck, *Samvetets röst. Om mötet mellan luthersk ortodoxi och konservativ pietism i 1720-talets Sverige*, Umeå 2004 (430 s.)

I slutet av 1600-talet fick pietismen insteg i Sverige. Det var till en början en inomkyrklig reformrörelse från Tyskland, med namn som Philipp Jacob Spener och August Hermann Francke, vars konservativa gren utgjorde en blandning av religiös individualism och social konservatism. Historikern Carola Nordbäcks avhandling *Samvetets röst* är inriktad mot just den konservativa pietismens möte med den lutherska ortodoxin i 1720-talets Sverige, och de skilda samhälls- och människosyner som avtecknar sig genom konflikten. Det som gör avhandlingen särskilt intresseväckande och angelägen är att författaren har inriktat sig på att lyfta fram konfliktens centrala argument, teman, metaforer och begrepp, särskilt det omfattande användandet av bildspråk. Nordbäck understryker att det finns »direkta samband mellan den övergripande världsbilden och bruket av specifika metaforer» (s. 15). Dessutom är användandet av bildspråk en viktig del i det religiösa språket. I detta antagande kan man inget annat göra än hålla med författaren, i synnerhet efter att ha läst igenom avhandlingens digra mängd av exempel och referat som illustrerar och lyfter fram metaforernas och bildspråkets centrala roll i det religiösa tänkandet. Inriktningen på metaforer belyser pietismens och ortodoxins konflikt på ett nytt sätt.

Samvetets röst är tvådelad, i ortodoxins respektive pietismens världsbild. I en allmän religionspolitisk översikt av perioden 1720–1741 tas ortodoxins samhällsideologi upp, liksom prästerskapets syn på pietismen. Den ortodoxa lutherska kyrkan utmärker sig av traditionalism, korporativism, patriarkalism och uniformitet, samt en pessimistisk syn på sin samtid och en eskatologisk framtidsvision. En kamp blossade upp kring dessa samhällliga värden som ortodoxin försökte försvara och bevara. Pietismen i sin tur karakteriseras snarare av individualism, med en odogmatisk inställning och emotionalism som retade den etablerade orto-